

Національний університет «Острозька академія»

Центр політичних досліджень НаУОА

Непотизм в українській політиці в період президентства В. Януковича

Юрій Мацієвський

Руслан Мацієвський

Острог – 2014

Ключові слова: непотизм, фаворитизм, клієнтелізм

Проблема кумівства або непотизму в українській політиці має давнє коріння. Непотизм існував ще в радянські часи, відновився за президентства Л. Кучми, зберігся при В.Ющенку та посилюється з приходом до влади В. Януковича. Новий Президент зайнявся побудовою централізованої вертикалі влади. Одразу після набуття повноважень відбулись кадрові призначення як в уряді, так і на місцях. Стало зрозуміло, що вибудовується клієнтелістська мережа, яка стала опорою влади нинішнього Президента. Попри те, що кожен з українських президентів намагався здійснювати владу через наближених до себе осіб (клієнтів), з приходом до влади В. Януковича виникає нове явище – «сім'я». Це вказує на те, що клієнтелізм доповнюється непотизмом.

У зв'язку з цим виникають питання: чому неформальні інститути і практики, зокрема непотизм, виявляються більш дієвими ніж формальні? Чому з плином часу клієнтелізм не зникає, а навпаки доповнюється непотизмом? Власне ці питання будуть у фокусі нашої уваги у цій роботі.

У вступній частині роботи ми покажемо суть теоретичних дискусій щодо непотизму, визначимо його різновиди та ознаки. У головній частині спробуємо реконструювати мережу непотичних зв'язків у виконавчій та законодавчій гілках влади та визначити відсоток непотичних зв'язків у них. У висновках підсумуємо отримані результати і вкажемо на причини посилення непотизму.

Дослідження буде здійснене за допомогою мережевого аналізу із використання комп'ютерної програми UCINET, яка дасть змогу здійснити візуалізацію та виявити родинні зв'язки всередині органів виконавчої чи законодавчої влади або між ними.

Витоки непотизму

Перші прояви непотизму були зафіксовані ще у середні віки, а саме у XV-XVI століттях. Сам термін непотизм походить від слова латинського «nepot», що означає «племінник». Вважається, що непотизм зародився у колі церковного

духовенства, коли Папи римські, піклуючись про зміцнення своєї влади, почали роздавати вищі церковні посади, в першу чергу кардинальські, своїм родичам¹. Сьогодні поняття непотизм вказує на щось архаїчне, те, що є пережитком минулого. Найбільш загальне сучасне розуміння непотизму можна визначити таким чином. Непотизм – це практика отримання посади не за особисті професійні якості, здібності, заслуги, а через родинні зв'язки².

У науковій літературі поряд із терміном непотизм існують також такі поняття як «favoritism» (фаворитизм) і «cronyism» (панібратство, кумівство). Ці терміни входять у поняття непотизм, проте дещо відрізняються. Фаворитизм – це форма прихильності у формі послуги, що надається близьким родичам, знайомим, друзям. Панібратство, кумівство – синонім поняття непотизму, проте стосується не родичів, а друзів чи знайомих³. До ознак непотизму можна віднести такі: допомога родича «А» у прийнятті на роботу родича «Б» без необхідної кваліфікації; форма прихильності до родичів всередині організації; використання своєї посади і статусу з метою кар'єрного просування родичів.

У літературі існує два підходи, щодо розуміння природи непотизму. Перший – біологічний, другий – управлінський. Біологічний підхід базується на тому, що для людей, так як і для тварин властиво допомагати одне одному. Відтак, непотизм є різновидом альтруїзму і тому є корисним для суспільства. Біологічний підхід лежить в основі теорії родинного відбору «kin selection theory», автором якої вважається Мейнард Сміт⁴. Його теорія стала продовженням відомої теорії природного відбору Чарльза Дарвіна.

Інший підхід – умовно можна назвати «управлінський». Відповідно до цього підходу, непотизм належить до «хвороб менеджменту» (управління). Прийом на роботу родичів, друзів, знайомих без врахування їхніх професійних якостей є свідченням «хвороби» управління. Практика показує, що працівники без відповідної кваліфікації і знань будуть менш успішними на своїх посадах, ніж ті, які такі знання мають. Це руйнує довіру, мотивацію і гармонію в

---

¹ Непотизм, или «дела семейные» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.diletant.ru/blogs/1321/365/>. – Заголовок з екрану.

² Jaskiewicz P. (2013)

³ Huseyin A. Mustafa T. (2008)

⁴ Stewart-Williams S. (2008)

колективі і має наслідком неякісне виконання завдань. Відтак, можливим є виникнення конфліктів між працівником, який вже працює на роботі та новим членом колективу, який був найнятий на роботу через свої родинні зв'язки⁵.

Український контекст

Проблема непотизму в українській політиці є мало дослідженою. Існують лише кілька публікацій та журналістських розслідувань, котрі описують родинні зв'язки в органах виконавчої чи законодавчої влади. Сюди входять публікації Наталії Седлецької⁶, Тетяни Ніколаєнко⁷, Сергія Лещенка⁸ та Сергія Руденка⁹, які досить узагальнено описали родинні зв'язки у гілках влади та у парламенті. На теоретичному рівні фактично не має праць вітчизняних авторів, які б стосувались проблеми непотизму. Щодо праць зарубіжних авторів, то тут варто виділити працю Адама Беллоу (Adam Bellow) «In praise of nepotism»¹⁰. Ця робота є базовою, на яку посилаються інші автори.

У зв'язку з поверхневим станом вивчення проблеми непотизму в українській політиці, це питання вимагає як теоретичного осмислення, так і емпіричної перевірки.

Нинішня українська політика характеризується посиленням особистих зв'язків у виконавчій та законодавчій гілках влади. Особливістю політичного процесу в Україні протягом трьох років президентства Віктора Януковича стало формування централізованої вертикалі влади. Повернення до Конституції зразка 1996 року розширило повноваження Президента, який добився прийняття кількох законів, які зробили його повноваження ще більшими ніж мав Л.Кучма. Паралельно із оновленням формальних інститутів і практик нові тенденції можна спостерігати у неформальних, серед яких значною мірою виділяється непотизм.

Протягом двадцяти років незалежності оновлення еліт відбувалося не так шляхом ротації, як шляхом репродукції. Клієнтелістська мережа, яка в часи Л.

---

⁵ Jaskiewicz P., *ibid.*

⁶ Седлецька Н. (2011)

⁷ Ніколаєнко Т. (2011)

⁸ Лещенко С. (2010)

⁹ Руденко С. (2013)

¹⁰ Bellow A. (2003)

Кучми мала моноцентричний характер, набула дуалістичного вигляду в період президенства Ющенка. З приходом до влади В. Януковича мережа знову стала моноцентричною¹¹.

Початок президентства Януковича підтвердив вказану тенденцію. Спостереження за особливостями призначень показує, що патронаж і непотизм залишаються визначальними чинниками при затвердженні на політичні та адміністративні посади. Потрібно також врахувати фактор посилення ролі та статусу президента у системі органів виконавчої влади.

Повернувши собі повноваження Л. Кучми, Президент розпочав побудову персональної мережі, яка охопила практично всі органи влади починаючи від Адміністрації Президента, закінчуючи обласними та районними держадміністраціями. Особливе місце у цій мережі займають родинні зв'язки у всіх гілках влади. Свою увагу ми зосередимо на Адміністрації Президента, Кабінеті Міністрів України та ВРУ. Окрім цього, наведемо приклади родинних зв'язків у органах виконавчої влади у період першого (грудень 2010) та другого (березень 2012) урядів Миколи Азарова. На основі показників кількості родичів у центральних органах виконавчої та законодавчої влади ми визначимо відсоток непотичних зв'язків у кожній з них. Так ми визначимо який з органів влади найбільше уражений непотизмом.

Непотизм у центральних органах влади

Результати журналістських розслідувань дозволяють стверджувати про те, що близько сотні керівників різних рівнів, починаючи від президента Віктора Януковича і членів уряду і закінчуючи представниками обласних та місцевих адміністрацій, пов'язані між собою родинними зв'язками¹². Як мінімум у сорока людей з найближчого оточення президента (родичі) займають різні пости в держорганах, судах чи працюють депутатами Верховної або місцевих рад¹³.

---

¹¹ Hele H. (2010)

¹² За рівнем кумівства у владі Янукович перевершив Ющенка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/za-rivnem-kumivstva-u-vladi-yanukovich-perevershiv-yuschenka.html>. – Заголовок з екрану.

¹³ Там само.

Непотизм в українській політиці починається із Адміністрації Президента. Там родинні зв'язки відіграють важливу роль. Отже, в АП 2010 року ми вивели п'ятьох осіб, котрі мають родичів в інших органах влади. Це Сергій Львовчкін (нинішній глава АП), Геннадій Васильєв (колишній заступник Львовчкіна), Олена Лукаш (І заступник глави АП), Ганна Герман (заступник глави АП), Олег Рафальський (нинішній заступник глави АП). Ці люди мають родичів у ВРУ, СБУ, ЦВК та інших державних органах влади. У період другого уряду Азарова в АП залишилися тільки Сергій Львовчкін та Олег Рафальський, які зберегли свої посади і зв'язки.

На основі цих показників ми вирахували відсоток непотичних зв'язків. Для цього було використано таку пропорцію: кількість родичів, виявлена в окремій установі була помножена на 100 і поділена на загальну кількість осіб, котрі працюють у цій установі.

Результати виявились такими:

В Адміністрації Президента станом на 2010 рік із 34 осіб (загальний склад Адміністрації Президента, враховуючи лише голів відділів) виявлено 5 перелічених осіб, які мають родичів в інших органах влади. Відсоток непотичних зв'язків становить 14,7 %.

Адміністрація Президента 2012 року: із 34 осіб виявлено 2 родичів. Відсоток непотизму дорівнює 5,8 %.

Проаналізуємо також і Кабінет Міністрів України 2010 та 2012 років. Використаємо аналогічну процедуру визначення відсотку непотичних зв'язків.

Результати є такими. Перший Кабмін Азарова (грудень 2010 – березень 2012 рр.) Із 29 осіб (22 міністри, 7 віце-прем'єр-міністрів) 14 мали родичів в інших органах влади. Сюди входять такі особи як: Микола Азаров, Юрій Притика, Василь Мармазов, Андрій Бондаренко, Олександр Черпіцький, Олександр Лавринович, Анатолій Толстоухов, Світлана Толстоухова, Федір Ярошенко, Юрій Луценко, Віктор Балоба, Андрій Ключев, Петро Порошенко та Ю. Бойко. Відсоток непотизму складає 48,2 %. Другий Кабмін Азарова (2012 рік): із 24 міністрів 4 осіб мали родичів. Це Микола Азаров, Юрій Бойко, Олександр Вілкул та Олена Лукаш. Відсоток непотизму дорівнює 16,6 %.

Найбільше члени Кабінету Міністрів України пов'язані із Верховною Радою України.

Проаналізуємо також і ВРУ на предмет родинних зв'язків. Минулорічні вибори до Верховної Ради України характерні тим, що за весь час незалежності України туди потрапила найбільша кількість родичів. Журналісти вказують на існування 7 родинних кланів у ВРУ. Ключову роль відіграють такі особи як Віктор Вікторович Янукович, Олексій Азаров та Юлія Львовичка.

Перелік сімейних кланів у ВРУ поданий нижче¹⁴.

1. Микола Азаров – Олексій Азаров.
2. Брати Ключєви. Андрій (секретар РНБО) та Сергій – бізнесмен.
3. Брати Балози. Колишній глава МНС Віктор Балоза, Павло Балоза та Василь Петьовка.
4. Сім'я Калетників. Ігор – колишній голова Митної служби України, його батько – Григорій (нардеп IV скликання) та двоюрідна сестра Ігоря – Оксана (народний депутат України від КПУ).
5. Брати Тягнибоки. Олег – лідер ВО «Свобода» та його брат-бізнесмен Андрій.
6. Сім'я Кацубів. Володимир Кацуба (колишній голова Дергачівської РДА), його старший син Сергій (голова правління НАК «Нафтогаз») та молодший – Олександр (заступник голови правління ДАК «Чорноморнафтогаз»).
7. Юхим Зв'ягільський (власник шахти ім. Засядька) та його зять Володимир Вечерко – бізнесмен.

У ВРУ зафіксовано чимало інших прикладів родичів, проте ці сім найбільших кланів є показовими. Графічне зображення родинних зв'язків у центральних органах влади див. у додатках.

Результати нашого аналізу щодо виявлення непотичних зв'язків виявились такими. У Верховній Раді було виявлено 55 осіб, які пов'язані між собою

---

¹⁴ Верховна Рада нового скликання створила 7 сімейних кланів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.0352.com.ua/article/210929>. – Заголовок з екрану.

родинними зв'язками, що складає 12,2 %. Це показник проникнення непотизму у вищий законодавчий орган країни.

Отже, проаналізувавши склад нинішнього парламенту бачимо, що непотизм міцно укорінився і в законодавчому органі нашої держави. Такого представництва родичів у парламенті ще не було. Це свідчить про не публічний характер здійснення політики. Присутній у парламенті непотизм виявляється в лобіюванні одних законів і блокуванні інших. Окрім цього, наявність родичів у законодавчій гілці влади прямо впливає на ефективність державної політики та на якість прийняття політичних рішень.

Хоча ці результати показують ситуацію лише в центральних органах влади, самі по собі вони вказують на ступінь проникнення непотизму в українську політику.

Висновки

Здійснений аналіз дозволив виявити у якому органі влади знаходиться найбільше родичів. Це Кабінет Міністрів України, зокрема I уряд Миколи Азарова (14 осіб, або 48,%). У II уряді осіб, які мають родичів в інших органах влади стало на третину менше (4 осіб, або 16,6%). За урядом йде Адміністрація Президента: 5 родичів у 2010 (14,7%) та 2 родичів у 2012 – 2013рр (5,8%). Список замикає Верховна Рада України 7 скликання – (55 осіб, або 12,2%). Проте, якщо зважити на присутність родичів всередині одного органу влади то ВРУ тут домінує.

Показники непотичних зв'язків у центральних органах влади свідчать про їх перетворення на родинні підприємства. Окрім цього, наш аналіз дає підстави стверджувати, що у вищих органах державної влади клієнтелістські зв'язки доповнюються непотичними. Це негативно впливає на якісний склад управлінських кадрів і в цілому на ефективність державного управління в Україні.

Насамкінець можна навести декілька аргументів-причин того, чому непотизм посилюється в Україні у період президентства В. Януковича.

1) Зростання непотичних зв'язків варто пояснювати персоналізацією характеру політики, яка пов'язує Україну з патримоніальними системами

організації влади. Корупція, непотизм, клієнтелізм – три складові політичного режиму Януковича, котрі негативно відображаються на ефективності діяльності органів державної влади.

2) До причин технічного характеру, які сприяють розвитку непотизму можна віднести такі:

- відсутність законодавства щодо заборони працевлаштування дітей чиновників у ті самі установи де працюють їхні батьки;

- домінування неформальних інститутів над формальними у здійсненні політики;

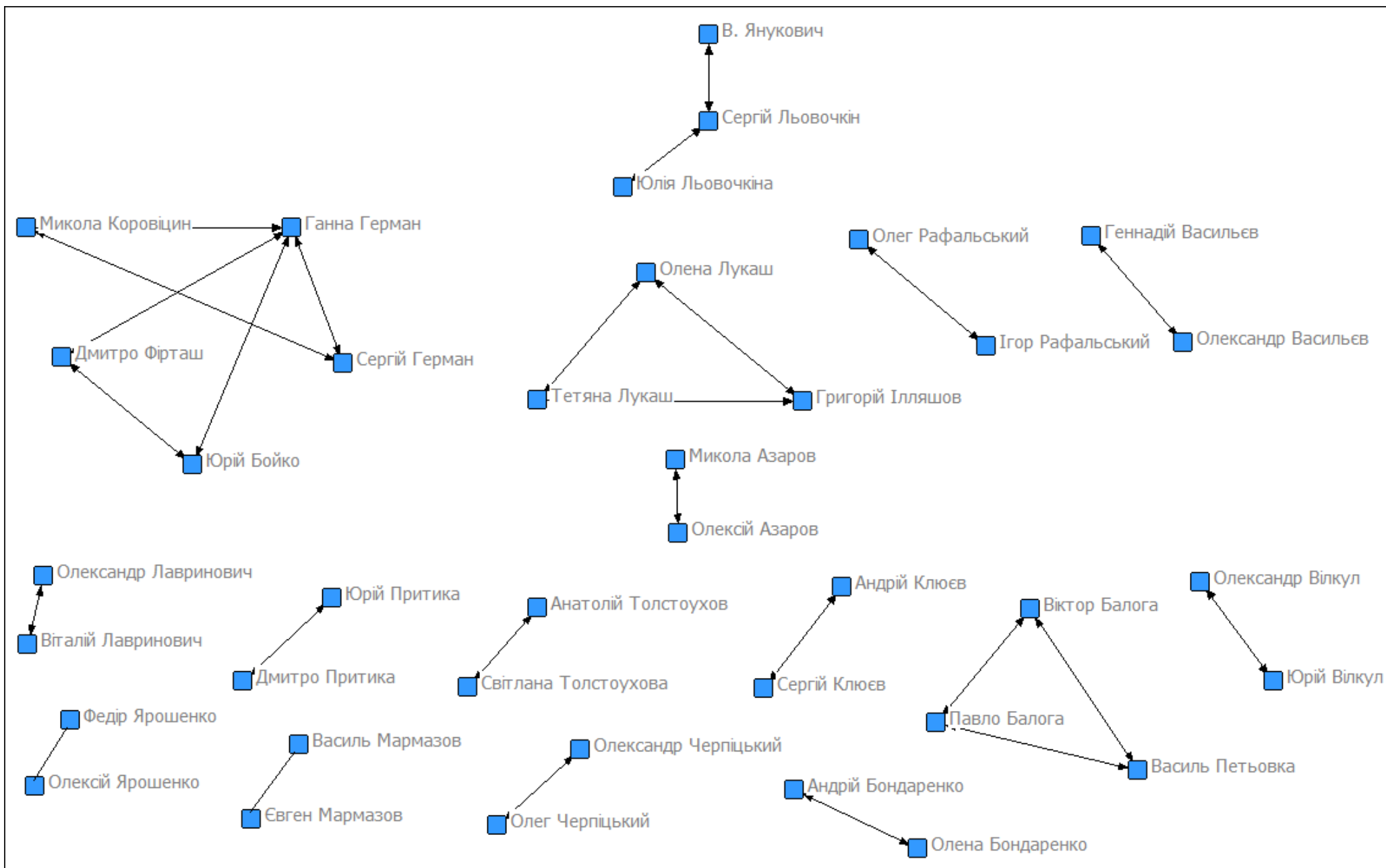
- поєднання клієнтелізму з непотизмом в період президентства В. Януковича свідчить про поглиблення «хвороби» управління, яка може призвести до цілковитого колапсу у діяльності вищих органів влади. Загалом можна стверджувати, що ситуація не зміниться до того часу, доки українські чиновники не змінять свого ставлення до цієї проблеми.

Список використаних джерел та літератури

1. Верховна Рада нового скликання створила 7 сімейних кланів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.0352.com.ua/article/210929>. – Заголовок з екрану.
2. За рівнем кумівства у владі Янукович перевершив Ющенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/za-rivnem-kumivstva-u-vladi-yanukovich-perevershiv-yuschenka.html>. – Заголовок з екрану.
3. Лещенко С. Українська політика як декорації до серіалу «Династія» [Електронний ресурс] / Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/9/5656770/>. – Заголовок з екрану.
4. Непотизм, или «дела семейные» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.diletant.ru/blogs/1321/365/>. – Заголовок з екрану.
5. Ніколаєнко Т. Парламентський непотизм. Родинні підряди штурмують Раду [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/09/11/6972487/>. – Заголовок з екрану.
6. Руденко С. Хто кому кум в українській політиці [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://from-ua.com/nocomments/dac136f8aa810.html>. – Заголовок з екрану.
7. Седлецька Н. Кумівство. Кого привів Янукович [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=06HeHWfUn-Q>. – Заголовок з екрану.
8. Jaskiewicz P. Is Nepotism Good or Bad? Types of Nepotism and Implications for Knowledge Management [Electronic resources] – Mode of access: <http://fbr.sagepub.com/content/early/2013/01/23/0894486512470841.abstract> – Title from the screen.
9. Hele H. The uses of Divided Power / H. Hele // Journal of Democracy. – 2010. – N 3 – 2010. P. 126.

10. Huseyin A. Mustafa T. Nepotism, Favoritism and Cronyism: A study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of north Cyprus / A. Huseyin, T. Mustafa // *Social behavior and personality*. – 2008. – № 36 (9). – P. 1237–1250.
11. Stewart-Williams S. Human Beings as Evolved Nepotists: Exceptions to the Rule and Effects of Cost of Help / S. Stewart-Williams // *Springer Science + Business Media*. – 2008. P. 13.

ДОДАТОК А
Мережа родинних зв'язків у АП та Кабміні (І та ІІ уряди М. Азарова)

ДОДАТОК Б

